

İslamofobi: Batı'nın "Karanlık Tarafı"nın Bir Yansıması*

ARTHUR F. BUEHLER**
Victoria Univ. of Wellington
Classical and Religious Studies
art.buehler@vuw.ac.nz

Çeviren: MEHMET ATALAY
İstanbul Üniv. İlahiyat Fakültesi
matalay@istanbul.edu.tr

Öz

Günümüzde insanlar daha önce hiç olmadığı kadar birbiriyle irtibatlı hale gelmiştir. Bazıları bu ortak beşeri durumu son derece olumlu karşılarken çok sayıdaki diğer bazıları da kendi etnik gruplarına, milliyetlerine ya da dinlerine yapışıp kalmaktadır. Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö.1292, Şîraz) şu şiirini hatırlamak yerinde olur:

İnsanlar bir bedenin azaları gibidir, bir özden ve bir candan yaratılma.

Bir uzuv ağrırsa, diğeri de fena halde burkular.

Beşeriyetin acısına aldırılmazsan, beşer adını taşımaya layık olmazsın.

Bu makalenin konusu olarak İslamofobi, beşeriyet dendiğinde dünya nüfusunun beşte birini inkâr eden bir hastalıktır. Bu hastalık, gerçekte var olmayan bir şeye/birine yönelik temelsiz bir korkuyu ifade eden bir fobiye tekabül etmektedir. Bu hastalık, "düşman olarak öteki" oluşturmak amacıyla kullanılan bir psikolojik yansıtma durumu ihtiva etmektedir. Böylesi bir teşebbüs, siz bu makaleyi okurken dahi kırmızı alarm duyarlı nükleer silahlar dikkate alınır, ölümcüldür. Bu bağlamda, İslamofobinin nasıl olup da hepimize acı verdiği açık bir şekilde anlaşılabilir. Bu makalenin yoğunlaştığı nokta, İslamofobinin erken bir dini-kültürel düşmanlık belirtisinden nasıl gelişip medya aracılığıyla bir virüs gibi yayıldığı konusudur. Şunu iddia etmekteyim ki bu olgu, Hıristiyan dünyanın/Batı'nın karanlık tarafının İslam'a/Müslümanlar'a yansıtılmasını ihtiva eden psikolojik bir savunma mekanizmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Yansıtma, Batı'nın Karanlık Tarafı.

* Bu makale Prof. Arthur Buehler'in özel izniyle yayınlanmıştır.

** Bu makalenin tam künyesi şöyledir: Arthur F. Buehler, "Islamophobia: A Projection of the West's 'Dark Side,'" *Islam and Civilisational Renewal* 24 (2011), ss.639-653.

Giriş: Kısa Bir İslamofobi Tarihi¹

Batı'nın İslam'a/Müslümanlar'a yönelik düşmanlığı sadece 11 Eylül (2001) ertesi ortaya çıkan bir olay değildir. Bu düşmanlığın öncesine dair tarihte bol miktarda örnek mevcuttur. İslam'ın/Müslümanlar'ın Hıristiyanlar için yeni bir dini-siyasi düşman haline gelmesi; Bizans kontrolünde buluna gelen Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın büyük kısmının Miladi yedinci ve sekizinci yüzyıllarda İslam hâkimiyeti altına girmesiyle söz konusu olmuştur. 732'de gerçekleşen ve Hıristiyanların 'işgalci' Müslümanları yendiği Poitiers harbi, günümüzde Avrupa tarihi açısından hâlâ en hayati savaş olarak değerlendirilmektedir.² Bu savaştan sonradır ki bir sekizinci yüzyıl papazı olarak Isadore Pacensis, bu savaşta Müslüman ordularını yenen Hıristiyanların yeni kimliğini tanıtlamak amacıyla *Europenses* (Avrupalılar) terimini icat etmiştir.³ "Kılıç dini" ve "öteki düşman" olarak İslam, hem Hıristiyan dünyanın hem de çağdaş Batı'nın kolektif kültürel şuur-altında derinlemesine yer etmiş görünmektedir.

Poitiers harbi ile Papa Urban II tarafından başlatılan Haçlı seferleri (1095-1291) arasında Batı Avrupalıların Müslümanlarla doğrudan çok az irtibatı söz konusuydu. Sonuç olarak da Müslümanlar yüzyıllar boyunca Avrupalıların şuurunda 'uzak diyarların düşmanları' olarak kaldı. İslam karşıtı Bizans literatürü; İslam'ı putperestlik ya da Maniheizm gibi dinsel bir

¹ Burada Hıristiyan dünya ile İslam dünyası arasında paylaşılmış bir tarih ve kültür olduğu gerçeğini itiraf etmeliyim. Bu bağlamda (içindeki basiret boyutlarını bu makaleye eklememiş olsam da) aşağıdaki kitabı tavsiye etmek istiyorum: Anouar Majid, *We Are All Moors: Ending Centuries of Crusades against Muslims and Other Minorities* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009). "Batı" derken on sekizinci yüzyıl sonrası itibarıyla Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustral-Asya'yı kastediyorum. Bu bölgeler, oralarda yaşayan diğer dinsel-kültürel gruplara rağmen hâlâ Hıristiyan temelli kültür coğrafyalarına tekabül etmektedir. On dokuzuncu yüzyıl öncesi Batı kavramı bağlamında da (Avrupa) Hıristiyan dünyası ifadesini kullanmayı tercih ediyorum. İslam bir din adıdır, fakat bir şey eyleyen bir olgu değildir. Esas itibarıyla kelime (Allah'a teslim olmak anlamında) bir fiildir, Müslümanlar da (bu fiilin) öznesidir. Kelimenin bu özelliğini okuyucuya, makale boyunca İslam/Müslümanlar ifadesini kullanmak suretiyle hatırlatıyor bulunmaktayım. Rusya ve Hindistan'da önemli miktarda İslamofobi ve İslam'a/Müslümanlar'a yönelik önemli miktarda düşmanlık söz konusudur, fakat hastalığın sebep kökü/soy ağacı (etiyooloji/geneoloji) "Batı"dakinden farklıdır.

² Ernest Lavisse'nin 1950'lere kadar ders kitabı olarak okutulan *Histoire de France* başlıklı kitabı, Poitiers harbini, henüz doğmamış Fransız ulusunu karanlık güçlerden korumuş çok önemli bir harp olarak nitelendirmiştir. Hans Delbrück *Carnage and Culture: Landmark Battles in the Rise to Western Power* adlı kitabında "Dünya tarihinde bundan daha önemli bir harp yoktur" hükmünü vermiştir. Amerikan askeri tarihçisi Victor Davis Hanson da aynı görüşü ifade etmiştir. David Levering Lewis'in "Europe and Islam: Shared History, Shared Identity" (Avrupa ve İslam: Ortak Tarih, Ortak Kimlik) başlıklı bir NYU (New York University) konferansının özet formu içinde geçen yorumlarına bkz. http://islamwest.org/events_islam_and_the_west/europe_islam_shared_identity/europe_and_islam_history_report_01.html

³ David Levering Lewis, *God's Crucible: Islam and the Making of Europe, 570 to 1215* (New York: W. W. Norton, 2008), ss.172-173. Yazar, yukarıda kaydı zikredilen yorumlarında bu olaya da göndermede bulunmaktadır.

sapma olarak, İslam Peygamberi'ni de bir Aryan [Hıristiyan itikadına göre sapkın Arius yanlısı] olarak görmek suretiyle İslami inanç ve pratiklere dair bazı ilk-elden bilgiler sunmaktadır.⁴ Ancak (ilk Haçlı seferinin başladığı dönem olarak) on birinci yüzyıldan sonradır ki Bizans'ın İslam hakkındaki bilgisi peyderpey artmaya başlamaktadır. Bu bilgi artışı sonraki dört yüzyıl boyunca devam edecektir. Haçlı seferleri; bu dönemde görece daha az gelişmiş Hıristiyan toplumların tersine, İslam dünyasının servet ve lüks yaşantı içinde 'yüzdüğüne' dair bir imgeyi takviye edecektir.⁵ İşgalciler olarak Haçlılar, İslam medeniyetinin yalnızca "parıltısı"na tanıklık etmişler, bu medeniyetin kendine özgü kuvvet yönlerini besleyen tasavvufî ve manevi boyutlarını görememişlerdir. İslam dünyasında birçok mistik zanaat becerilerine sahip olduğu gibi çeşitli birçok dernek de (*fittüvvet* teşkilatları) manevi idealleri toplumun alt katmanlarına kadar indirebilmişlerdir. İlginç bir şekilde, İslam dünyasında yönetici ve zengin elitler tarafından finanse edilen dergâhlarla birlikte önde gelen tarikatlar (Şāzeliyye, Kādiriyye, Suhreverdiyye, Mevleviyye) Haçlı seferleri döneminde (on ikinci ve on üçüncü yüzyıllar) ortaya çıkmıştır.

Rönesansa yol açan üç yüzyıllık zaman zarfında (yaklaşık olarak: 1150-1500) Avrupalılar, hevesle İslami bilginin peşinde koşular. Arapça muhafaza edilen 'kayıp' Yunan klasikleri, İspanya ve İtalya'da Latince'ye yeniden tercüme edildi. Avrupa'da Avicenna olarak bilinen İbn Sīnā'nın (ö.1037) 14 ciltlik *el-Kānūn fi't-Ṭıbb* (*Tıbbın Yasaları*) başlıklı eseri, on ikinci yüzyıldan on yedinci yüzyıla kadar Avrupa'da kullanılmış başlıca tıbbi müracaat kaynağıydı. Muhammed el-Hārizmī'nin (ö. yakl. 850) Hint rakamları üzerine kaleme aldığı risalenin çevirileri, ondalık sayı sistemini Avrupa'ya on ikinci yüzyılda getirmiş oldu. El-Hārizmī'nin cebir ilmini geliştirmesi, Avrupalıların matematikteki birinci ve ikinci dereceden denklemleri sistematik olarak çözmesini mümkün kıldı. (Avrupalıların cebir ilmini öğrenmeye başlaması, İslam Hukukunun miras problemlerine ilişkin örneklerin çalışılmasıyla mümkün olmuştur!) Avrupa'da optik (ışık bilgisi), simya, kimya, astroloji, fizik çalışmaları ve teknolojik süreçler, bu çalışma ve süreçlere paralel olarak İslam dünyasındaki öncü araştırmalarla zenginleşmiştir. Avrupa Rönesansı İslami bilginin omuzlarında yükselmiştir.

⁴ Şu kaynakta geçen makalelere bkz. Emmanouela Grypeou ve diğerleri, *The Encounter of Eastern Christianity with Early Islam* (Leiden: Brill, 2006).

⁵ Bkz. Matti Moosa, *The Crusades: Conflict Between Christendom and Islam* (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2008); John Meyendorff, *The Byzantine Legacy in the Orthodox Church* (Yonkers, NY: St Vladimirs Seminary Press, 2000), s.101.

Rönesans Avrupasında çokları bir din olarak İslam'dan nefret etmiş ancak İslam medeniyetinin kültürel/bilgi becerilerine –Ortaçağdaki diğer toplumlara olduğu gibi– hayranlık beslemişti. Alman şair ve oyun yazarı Goethe (ö.1832) *West-oestlicher Diwan*'ında (*Doğu-Batı Divanı*) Fars-İslam kültürünü yücelere çıkardığı gibi İslam dünyasına yönelik ilgisini salt merak boyutunun çok çok ötesine taşımıştı. İslam dünyasıyla ilgili bu literatürün önemli bir sonucu –çevresindeki cariyeleriyle resmedilen doğulu erkeklerce simgeselleştirilmiş tensel kültür anlamında– egzotik haremi ve gizem dolu saray odalarıyla Doğu'nun cazibesini ön plana çıkararak Müslüman imgeleri cümbüşü oluşturmak olmuştu. Bu imgeler, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa tablolarında güçlü bir şekilde tasvir edilmişti. Geri, tensel, çökmeye yüz tutmuş ve ölmekte olan bir medeniyet olarak İslam imgesi; televizyon görüntüleri, Hollywood filmleri ve kitle medyası haberleri aracılığıyla popüler kültürde yerini aldı. Bu gelişmede bir 'Öteki inşası' görebilmekteyiz.⁶

Yirminci yüzyılda tek tek milletlerin sınırları resmen teessüs etmiş ve zamanla siyasi hükümlerlik niteliği her bir İslami ulus-devlete rücu etmiş oldu. Bu zamana kadar Hıristiyan dünya ile Ortadoğu bölgesi itibarıyla İslam dünyası arasında neredeyse 1400 yıllık bir 'karşılıklı düşmanlık' tarihi söz konusuydu. Aynı zamanda, şunu hatırlamamız da isabetli olacaktır: bu iki bölgenin seçkin insanları arasında milyonlarca karşılıklı kişisel değişimler, arkadaşlıklar ve evlilikler İbrahimî dinler ailesindeki büyük çoğunluğu teşkil edenler arasında paylaşılmış nitelikleri göstermektedir. Buna rağmen, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, İslam'a/Müslümanlar'a karşı süregiden düşmanlık bir fobi boyutuna intikal etti. Bu fobiyi *İslamofobi* haline getiren bir niteliği, şiddetini Müslümanlar'a/İslam'a yansıtması olmuştur. (Bu konu makalemizin ikinci kısmında ele alınacaktır.)

Düşmanlıktan Fobiye

II. Dünya Savaşından sonra kitle medyasının yeni teşekkül etmiş bir ulus-devlet olarak İsrail'e hararetli ilgisi ve hayranlığı, İslam'a/Müslümanlar'a yönelik nisbeten hareketsiz düşmanlığın yeniden canlanmasına katkıda bulunmuş oldu. 1948'den sonraki birkaç on yıl boyunca kitle medyasının tasvirleri "Arab Öteki"nin olumsuz imgelerini yansıtıyordu. Bunun yerine İsraili Yahudiler, sürekli kahraman olarak resmedilmekteydi. İma yoluyla da olsa, kitle medyasının yazılı metin ve kısa

⁶ Bkz. İbrahim Kalin, "Roots of Misconception: Euro-American Perceptions of Islam Before and After September 11th," Joseph Lumbard (ed.), *Islam, Fundamentalism, and the Betrayal of Tradition* (Bloomington, IN: World Wisdom, 2004) içinde, ss.143-187.

demeç dünyasının siyah-beyaz zemininde Araplar örtük biçimde kötü insanlar haline ge(tiri)lmmişti. Yıllar boyunca bu tür önyargıların insafsız kitle medyası tarafından tasvir edilmesinden ve daha bariz bir şekilde anti-Arap medyası tarafından 1970'lerde takviye edilmesinden dolayı şimdilerde çoğu Batılı, Arapları Müslümanlarla zihnen otomatik olarak birleştirir ve Müslümanları “kötü kişi” addeder.⁷

Dünya çapındaki kitle medyasının İsrail'i Batı'ya olumlu olarak yansıtması, bu ülkenin ekonomik hayatı için temel bir etken teşkil etmektedir. Bir örnek olarak kaydetmek gerekirse, Batı kamuoyu İsraililere olumsuz bakmaya ve Filistinlilere sempati duymaya başlarsa, Amerika Birleşik Devletleri yıllık yardım olarak İsrail'e milyarlarca dolar göndermede çok daha zorlu bir süreç yaşardı. Modern dünyada kitle medyasının temel bir işlevi, “rıza üretmek” ve böylece de insanların hükümet politikalarına karşı çıkmamalarını sağlamaktır.⁸ Aynı zamanda belirtmek gerekir ki, dünya yüzeyinde meydana gelen çatışmalar büyük haber demektir ve süregiden İsrail-Filistin çatışması kitle medyasına ‘orantısız’ miktarda büyük haber sunma imkânı vermiştir. Kasıtsızca ya da bizzat tasarlayarak kitle medyası, Batı ile İslam dünyası arasında süren bitmez tükenmez düşmanlığı nazik bir tarzda tekrar harlandırma ve takviye etmede etkin olmuştur. Kitle medyası dünya ölçeğinde meydana gelen felaketleri ve potansiyel düşmanları açık bir şekilde resmederek korku zerk etme amacına yönelik olarak tasarlanmıştır. Aynı zamanda belirtmek gerekir ki, sonraları İslamofobi olarak adlandırılan olgu yüzünden ne kitle medyası ne de İsrail devletinin teşekkülü sorumlu tutulabilir. Hristiyan dünyanın İslam'a/Müslümanlar'a yönelik düşmanlığı olmasaydı İslamofobi hastalığının tamamen kitle medyası haberciliği sebebiyle/sonucunda ilerlemesi ihtimal dışı olurdu. Her halükârda ne bitmez tükenmez tarihsel etkenler ne de kitle medyası tarafgirliği İslamofobiyi açıklamaktadır. Bütün bunlar, İslamofobinin hayatîyet ve intişar imkânı bulabildiği bir zemin sağlayan etkenlerdir.

Bu bağlamda katkı sağlayıcı bir ekonomi-politik etken, Sovyet imparatorluğunun 1991 yılındaki çözüldüğüdür; zira Komünist imparatorluğun yayılışı, şişirilmiş savunma bütçelerini gerekçelendirme

⁷ Bkz. Kai Hafez (ed.), *Islam and the West in the Mass Media: Fragmented Images in a Globalizing World* (Cresskill, NJ: Hampton Press, 1999); Edward Said, *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World* (New York: Vintage, 1997).

⁸ Bkz. Edward Herman & Noam Chomsky, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media* (New York: Pantheon, 2002).

hedefinde 'isabetli' bir düşman tehlikesiydi. Eli kulağında bir "Komünist tehlikesi" korkusuyla Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, vatandaşların hükümet kaynaklarıyla gözlenmesi aracılığıyla sağlayacağı halk denetimine ilişkin aşırı tavrını meşru gösterebilmekteydi. Bu korku aynı zamanda dış dünyaya müdahaleci bir siyaseti destekleme hedefindeki devasa savunma harcamalarına yönelik bir talep meydana getiriyordu. Senatör Arthur Vanderberg bu ilkeyi şu sözleriyle özetlemiş olmaktadır: halk desteğini arkasına alması için Başkan Truman'ın "memleketi ödünü patlatırcasına korkutması gerekirdi."⁹ Kamusal bir düşman 'sayesinde' hükümet, herhangi bir askeri harekât için kamusal destek sağlayabilmekteydi. Huntington'un hükümet görevlilerine dediği gibi, "mücadele ettiğiniz tarafın Sovyetler Birliği olduğuna dair bir yanlış izlenim oluşturmalsınız."¹⁰ Bir Komünist düşman olmaksızın, böylesi masrafları gerekçelendirmek çok daha zor olacaktı. Birleşik Devletler bir düşmana mutlaka *ihtiyaç* duymamaktadır; fakat bir düşmanın varlığı korku üretmek için isabetlidir; üretilen korku da yabancı ülkelere askeri müdahale politikasına destek celp etmektedir. Bu siyaset, savunma harcamaları için geniş hükümet tahsisatını mümkün kılmaktadır. Söz konusu tahsisat da askeri sanayi müesseseleri için yüz milyarlarca dolar bütçeli savunma sözleşmelerine zemin teşkil etmektedir. Anlaşılan, düşmanlar pekâlâ kazançlı çıkmaktadır.

Psiko-kültürel olarak düşmanlara ihtiyaç duymaya dair ikna edici argümanlar ve önemli miktarda kanıtlar söz konusudur.¹¹ 11 Eylül olaylarından *önce* gerçekleştirilmiş bir çalışmada şöyle bir sonuca ulaşılmıştır: "Transfer olgusuna [Sovyetler Birliği yerine bir başka düşmanı koymaya] yol açan psikolojik dinamikler, bu olguyu tetiklemek amacıyla *uluslararası çevrelerdeki gerçek durumlarla daha fazla etkileşim gerektirebilmektedir.*" [İtalikler orijinal metinden].¹² Doğru olması halinde bu yargı medyaya "düşman boşluğu"nu doldurmada acayip bir 'fırsat' açmaktadır. Bilinçli, yani, başka bazı nitelikleri yanında maruz kaldıkları kültürel programlamanın farkında olan insanlar, psikolojik ya da bundan

⁹ John Trumbour, "The Clash of Civilizations," Emran Qureshi & Michael Sells (ed.), *The New Crusades: Constructing the Muslim Enemy* (New York: Columbia University Press, 1993) içinde, s.91.

¹⁰ Samuel Huntington ve diğerleri, "Vietnam Reappraised," [Bir yuvarlakmasa tartışması] *International Security* 6:1 (Summer 1981), s.14.

¹¹ Bkz. Vamik Volkan, "The Need to Have Enemies: A Developmental Approach," *Political Psychology* 6:2 (1985), ss.217-242. "Bireyler ve grupların diğer gruplar arasından düşmanlar oluşturma 'ihtiyacı' olmasaydı, siyaset psikolojisinin de bir disiplin olarak varlık zemininin olmayacağı söylenebilirdi" Bkz. s.221.

¹² Bkz. Shoon Kathleen Murray & Jason Meyers, "Do People Need Foreign Enemies? American Leaders' Beliefs after the Soviet Demise," *The Journal of Conflict Resolution* 43:5 (1999), [ss.555-569], s.567.

farklı düzlemlerde düşmanlara ihtiyaç duymazlar. Bu tartışmada, bir düşman ve kültürel “öteki” muhtevalı İslamofobi oluşturma boyutu mevcuttur ve söz konusu boyut özne cenahının kendi kültürel kimliğini takviye amacına yönelik olarak istihdam edilmektedir. İslamofobi ile çok-kültürlülük ve kimlik meseleleri arasındaki ilişki, bu makalenin sonunda kısaca ele alınacaktır. Günümüzde İslam’a yönelik aleyhtarlığı izah bağlamında Fred Halliday şunu söylemektedir: “Çağdaş (bir) toplum olarak ‘Batı’nın bir düşmana ihtiyacı olduğuna dair çok az delil söz konusudur.” Bu yaklaşıma yönelik isabetli cevap şudur: Evet ve hayır; ya da, hem doğru hem yanlış. Bir düşmana ihtiyaç duymak İslam’a yönelik düşmanlığı bir başına açıklamaz. Birleşik Devletler’de iktidar sahibi elitler ve bu elitlerin iktidarı ele geçirmek amacıyla varacağı noktalara dair Chomsky’nin ileri sürdüğü kanıtlar (bu makalede zikredilen ilgili kaynaklar), ‘bir düşman oluşturmak gerekli değilse de bu elitlerin ajandalarını gerçekleştirme hedefi uğruna hayli isabetlidir’ gerçeğine dair yeterli bir kanıt tomarı teşkil etmektedir.¹³

“Komünist tehdit” ortadan kalkınca bir dizi olay meydana gelir. Birinci olarak, “İslamofobi” kelimesi 1991 yılında yazılı basında ortaya çıkar.¹⁴ İkinci olarak, 1993 yılında Samuel Huntington, “ilk soğuk savaş” a kavramsal olarak yeniden hayat vermeye çalışır. İslam ile Batı arasında kaçınılmaz bir medeniyet çatışması olacağını varsaymakla Huntington, soğuk savaşın bu kez Batı ile İslam/Müslümanlar arasında gerçekleşeceğini iddia eder.¹⁵ İtibari olarak ilk soğuk savaş (İspanyolca karşılığı itibarıyla *guerra fria*) Hıristiyan İspanyollarla Müslüman komşuları arasında tahakkuk etmişti. ‘Soğuk savaş’ ifadesi de, Don Juan Manuel (ö.1348) tarafından, Akdeniz havzasındaki Müslümanlarla ilişkileri açısından İspanyolların nazik ve riskli olarak değerlendirdiği durumlarını tanıtlamak amacıyla icat edilmişti.¹⁶ 1992 yılında, *Encounter* başlıklı edebi derginin kurucularından Irwing Kristol, şöyle bir beyanatta bulunur: “Soğuk Savaş bittiğine göre,

¹³ Bkz. Halliday, “‘Islamophobia’ Reconsidered,” *Ethnic and Racial Studies* 22:5 (1999), s.895.

¹⁴ *Oxford English Dictionary*’ye göre İslamofobi kelimesinin ilk zikredildiği yer şurasıdır: *Insight* 4 (February 1991), s.37. İslamofobi 1997 Runnymede Vakfı raporunda “İslam’a yönelik temelsiz düşmanlık ve dolayısıyla Müslümanların tamamından ya da çoğundan korkmak ya da hoşnutsuzluk göstermek” şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. *Islamophobia, a Challenge for us all: Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia* (London: Runnymede Trust, 1997), s.1. Bu raporda, İslam’a ilişkin kapalı bir yaklaşımın yedi niteliği zikredilmektedir ve bu yedi niteliğin ilk altısı “İslam’a dair fobik bir dehşet duygusu”na katkıda bulunmakta ya da gelişimi itibarıyla böylesi bir duyguda nihayet bulmaktadır. Bkz. s.5.

¹⁵ Samuel Huntington, “The Clash of Civilizations?,” *Foreign Affairs* 72:3 (1993), ss.22-49. Margaret Thatcher’in “İslamcılık yeni Bolşevizmdir” şeklindeki şu eserde yer alan yorumunu da not ediniz: Robin Richardson (ed.), *Islamophobia: Issues, Challenges, and Action: A Report by the Commission on British Muslims and Islamophobia* (Stoke on Trent, UK: Trentham Books, 2004), s.17.

¹⁶ Fred Halliday, *The Making of the Second Cold War* (London: Verso, 1986), s.5.

gerçek Soğuk Savaş başlamış demektir.”¹⁷ Tekrardan ifade etmek gerekirse, bir terimin doğuşu ve Komünizm sonrası yeni bir düşman oluşturma çabası İslamofobiyi *izah* etmemekte fakat İslamofobinin inkişafına en uygun şartları hazırlamaktadır. 11 Eylül olayları, Huntington’un Batı ile İslam arasında kaçınılmaz bir çatışma olacağına dair varsayımını ‘bizzat kendisinin doğru çıkmasına yol açan kehanet’ haline getirmiştir.¹⁸ 11 Eylül’den sonra çok geçmeden İslamofobi bir salgın halini almıştır. Dünya ölçeğinde (Müslüman) teröristlerle ilgili takıntı, Müslümanlara karşı yersiz-nedensiz bir korkunun (yani, bir fobinin) tırmanması hızına paralel gelişmiştir.

Kitle medyası, İslamofobiye doğrudan doğruya katkı sağlamıyorsa şayet, mutlak surette ‘korku’yu ileten bir taşıyıcı işlevi görmektedir. Kitle medyası her ne kadar teknik anlamda hayli çeşitliyse de genel olarak bazı ortak nitelikleri söz konusudur. Dünyanın dört bir yanından korku sahneleri ‘resmetmek’ suretiyle kitle medyası, –özellikle de ortalama vatandaşın günde sekiz saat televizyon seyrettiği ülkelerde– geniş kitlelere korku zerk etme hedefinde ideal bir araç teşkil etmektedir.¹⁹ Michael Sells, kitle medyasının manipülasyon etkilerini keskin ve yakıcı bir tarzda şöyle özetlemektedir:

Rahle üzerinde sözümona “Kur’an çalışan” (oysa gerçekte aşırı siyasi doktrin çalışmaktadırlar) Taliban öğrencilerinin ya da Arapça metinler ve İslami simgelerle çevrili Bin Ladin’in görüntüleri medyada tekrar tekrar döndürülmektedir. Dahası, bu görüntüler (İkiz) Kulelere dalan uçakların ya da diğer dehşet olaylarının ve 11 Eylül olayları kurbanlarının, bu kurbanların akrabalarının ve bu olaylardan canlı kurtulabilenlerin insani ıstırap görüntüleriyle birlikte verilmektedir. Bu görüntü irtibatları bir kez tesis edilince, bütün Müslümanların Taliban (gibi) olmadığına dair bütün uyarılar; –‘Marlboro kovboyu,’ ‘Yakışıklı adam,’ ‘Kültürlü kadın’ ya da ‘Özgür kadın’ gibi sigara içen insan imgeleri iyice hazmedildikten sonra– sigara içmenin tehlikelerine dair ahkâm kesmeler kadar etkili olabilmektedir. İnsanların kitle katliamcıları (Saddam, Bin Ladin), İslami simgeler (yazılı metin olarak Kur’an, namaz kılan Müslümanlar, ezan) ve fecaat olayları (yanan ve çöken kuleler, kurbanların yakınlarının ıstırap halleri) arasında bir imge irtibatı kurması halinde de, dehşet olaylarına

¹⁷ Irving Kristol, “My Cold War,” *The National Interest* (Bahar 1993), ss.143-144 (1992 yılında verilen bir konferanstan). İktibas eden: John Trumbour, “The Clash of Civilizations,” ss.107-108.

¹⁸ Huntington’un İslam dünyası hakkındaki utanç verici cehaletine dair bir değerlendirme için bkz. Roy Mottahedeh, “The Clash of Civilizations: An Islamicist’s Critique,” Emran Qureshi & Michael Sells (ed.), *The New Crusades* içinde, ss.131-151.

¹⁹ *The Economist*, 23 September 2009.

sebebiyet veren fanatik tavırların çok ötesindeki geniş İslam dünyasının seslerini –ne denli çaba gösterecekler de– duymaları ve dinlemeleri son derece zorlaşmaktadır.²⁰

Çıkar grupları tarafından mali olarak desteklenen ve kontrol edilen küreselleşmiş kitle medyası, Müslüman korkusu ve Müslümanlara dair olumsuz görüntüleri yaymak amacıyla İslam dünyasındaki çatışmalardan ‘istifade’ ederek İslamofobiyi doğrudan doğruya beslemektedir. İslam’ı ve Müslümanlar’ı hedefleyen türden bir nefret söylemine, başkaca herhangi bir dini gruba yöneltilmiş olsaydı, asla göz yumulmazdı. Batılı kitle medyası İslamofobik yaklaşım ve tavırları “konuşma özgürlüğü” adı altında etkin bir şekilde meşrulaştırmaktadır.

Bir kitle medyası ilgisi neredeyse münhasıran İslam’ı siyasi, militan ve fundamentalist diye yaftalama çabasına yönelmiştir. Bu durum bir ölçüde anlaşılabilir zira bunlar İslam dünyasında çatışma konusu olan hususlardır ve kitle medyası da genelde çatışmaları bütün yönleriyle takip etmeye çalışmaktadır. Ancak, medyanın tavrı adilane değildir. Kitle medyası; eylemlerin siyasi, ekonomik ve askeri sebeplerini tecrit etmek yerine Müslümanların bir şekilde dâhil olduğu bütün olayları dini saiklerle gerçekleştirilmiş olaylar olarak resmetmektedir. Öte yandan, örneğin İsrail, Hindistan, ABD ya da Sri Lanka’da din adına icra edilen şiddet, o dinin diğer mensuplarıyla çok nadir olarak irtibatlandırılır. Dünya yüzeyinde Hindu, Budist, Yahudi ve Hıristiyan teröristler hakkında bir yazıya neredeyse hiç rastlanmaz.²¹ Steven Salaita; ABD sınırları içinde işlenen bir şiddet suçu olarak Nidal Hasan’ın yakın bir zamanda, 9 Kasım 2009 tarihinde, otuz askeriye mensubunu katletmesi bağlamında şunları söylemektedir:

Hızlıca söyleyelim. Dylan Klebold’un dini nedir? Eric Rudolph’unki? Theodore Kaczynski’ninki? Seung-Hui Cho’nunki? Klebold, belki hatırlarsınız, Columbine [Colorado, ABD] olayında silahla çevreye ateş açan iki gençten biri; Rudolph, Atlanta Olimpiyatlarını bomba ile kundaklayan kişi [Georgia, ABD]; Kaczynski, ‘Bombacı’ (Unabomber) diye adlandırılan eylemci anarşist [Montana, USA]; ve Cho, Virginia Tech

²⁰ <http://groups.colgate.edu/aarislam/msells.htm>

²¹ Bu küçük ölçekli ve hükümetlerin (ve devletlerin) doğrudan eylemi olmayan türden terörizm Chomsky’nin isabetli bir şekilde “perakende terörizm” diye adlandırdığı şeydir. Özellikle Vietnam savaşıdan sonra hükümetler, “toptan terörizm”e ilişkin medya haberciliğine müsamaha etmemektedir. Afganistan ve Irak’taki çoğu gazetecinin “gömülü” (*embedded*) olmasının sebebi de budur. Bu terörizm tiplerinin taşıdığı ince farklar için şuraya bkz. Noam Chomsky & Carlos Otero, *Language and Politics* (Oakland, CA: AK Press, 2004), s.543.

katliamını düzenleyen kişi [Virginia, USA]. Muhtemeldir ki, bu katillerin her birinin hangi dine mensup olduğunu, hangi dine göre ‘amel etmiş’ olduğunu (ya da, Kaczynski örneği itibarıyla hâlâ daha hangi dine göre ‘amel ettiğini’) bilmiyorsunuz. Çünkü medya bu insanların hayatını didik didik etmiş olsa da muhabirler ve yazarlar-yorumcular bu katillerin mensup olduğu din(ler) hakkında bilgi vermedi. Bu bağlamda din hiç de o kadar önemli bulunmadı. Peki, ya Nidal Hasan’ın dini nedir? İşte bu soru, yüksek oranda doğru cevaplar toplayacağınız türden bir test sorusudur. Özel olarak Amerikan toplumu içindeki ‘silahlı hoşnutsuz insanlar’ kategorisindeki diğer ‘akran’larının aksine Nidal Hasan’ın dini muazzam düzeyde önemli bulunmaktadır. Nidal Hasan’ın dini, menfur eylemlerine, diğer teröristlerin (bilinmeyen) dinlerinin kendi menfur eylemlerine getirdiği ‘izah’tan daha fazla bir izah getirmemekte ama ABD’de İslam’ın şiddetin umarsız bir atası olduğuna dair hâlâ tedavül eden bir inancı beslemeye devam etmektedir. Müslüman kimliği taşıyan herhangi biri tarafından gerçekleştirilen herhangi bir şiddet eylemi, şu halde, bu dinin ve 1.3 milyar [şimdilerde muhtemelen yaklaşık olarak 1.57 milyar] takipçisinin sorumluluğu haline gelmektedir!²²

Daha da kötüsü, İslam; Batı medeniyeti ve değerlerine yönelik küresel bir tehdit olarak algılanmaktadır. Örneğin, “kılıç dini,” “bizatihi şiddet dini” ve “şiddet peygamberi” gibi Ortaçağ döneminden kalma İslam ve Son Peygamber nitelemeleri; çağdaş kitle medyasının söylem listesinde tedavül edip durmaktadır. İslam; akıl dışı, anti-modern ve katı bir inanç ve eylem düzeni olarak tasvir edilmektedir. Yukarıda gündeme getirilen sözümona “medeniyetler çatışması” böyle bir şeydir. Yirminci ve yirmi birinci yüzyıllarda İslam dünyasında günyüzüne çıkan yazılı mahsullerdeki güvenilir bilgi miktarı ve Batı’da yaşayan Müslümanlarla tanışma ve haşır-neşir olma kolaylığı, bu cehaleti bertaraf eder diye düşünmek makuldür (ki belli ölçüde de bertaraf etmiştir). Ne var ki uzman olmayan bir kimsenin İslam/Müslümanlar hakkındaki güvenilir bilgileri Batı dünyasında 2001’den bu yana basılmış yanlış bilgi ‘çağlayanı’ndan ayırt etmesi elbette ki zordur. İslamofobi; korku propagandasından doğrudan ya da dolaylı bir şekilde istifade eden kitle medyası (mas medya), dini gruplar ve diğer çıkar grupları tarafından takviye edilen kronik bir hastalık haline gelmiştir.

Şimdiye dek bu makalede, İslamofobinin; bu konuda olumsuz algı üretici kitle medyasının rolüne ek olarak tarihsel, kültürel, dinsel ve

²² Steven Salaita, “Shooting America: Spot the Muslim,” <http://zed-books.blogspot.com.tr/2009/11/shooting-america-spot-muslim.html> (Son ziyaret: 2011).

ekonomik bakış açılarına ilişkin –her biri kitap konusu olabilecek– birçok boyutundan yalnızca birkaçını kısaca ele alıp tartışmış oldum.²³ İslamofobiyi takviye eden unsurlardan bazılarını özetledim ve böylece de bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde İslamofobi hastalığının intişar etmesine nasıl elverişli bir zemin teşkil ettiğini göstermeye çalıştım. Geçen yirmi yıl içinde şunu kesin olarak tesbit ettim ki Batı üniversitelerindeki öğrencilerin temel İslam algısı, ‘şiddet yanlısı sakallı Müslüman erkekler’ ve ‘baskı altındaki başörtülü Müslüman kadınlar’ şeklindedir.²⁴ Makalenin bundan sonraki iki bölümü, bu isnatlardan birincisine (İslam ve şiddet) ilişkin bir başlangıç tetkikinden ibarettir.

İslam ‘Kılıç Dini’ mi?

Tekrardan belirtmek gerekirse, İslam’ın “kılıç dini” olduğu düşüncesi, hem Hıristiyan dünyanın hem de modern Batı’nın kültürel anlamda kolektif şuuraltında derinlemesine kökleşmiş bir düşünce olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumun somut tarihsel olaylar sebebiyle, mesela, Müslüman Türklerin bin yıl boyunca doğu Hıristiyan dünyasının merkezi olmuş İstanbul’u 1453 yılında fethetmesiyle teşekkül ettiği düşünülebilir. 1529 yılından itibaren Osmanlıların Avrupa’yı fethetme yönündeki tasarılarını devreye sokmasıyla “kılıç dini” Batı’ya yani Avrupa’ya yöneldi ve bu hamle 1683 yılında Viyana’nın başarısızlıkla sonuçlanan muhasarasına kadar devam etti. Hıristiyan dünyaya Müslümanlar yüzyıllar boyunca gerçek ve ciddi bir tehdit

²³ Bu konudaki bakış açılarına ilişkin bir seçki için şimdide dek künyesi verilen kitaplara ek olarak bkz. Elizabeth Poole, *Reporting Islam: Media Representations of British Muslims* (London: Tauris, 2002); Tareq Ismael and Andrew Rippin, *Islam in the Eyes of the West: Images and Realities in an Age of Terror* (New York: Routledge, 2009); Elzain Elgamri, *Islam in the British Broadsheets: The Impact of Orientalism on Representations of Islam in the British Press* (Reading, UK: Ithaca Press, 2008). Aynı zamanda, İslamofobinin varlığını inkâr etmeyen ama onu ırkçılığa indirgeyenler de vardır. Bkz. Faisal Bodi, “Islamophobia should be as unacceptable as racism,” *The Guardian* (Londra), 12 January 2004, <http://www.guardian.co.uk/politics/2004/jan/12/race.religion> (son ziyaret: 30 January 2011). Diğer bazıları ise bu mefhumu (İslamofobi) tümden inkâr ederler. Bkz. Paul Belien & Filip van Laenaen, “Muslims Create Islamophobes, Then Want Islamophobes Punished,” *The Brussels Journal* (14 February 2006), <http://www.brusselsjournal.com/node/816>, (son ziyaret: 30 January, 2011). Bu son zikredilen kaynaklar anonim tetkikçiler tarafından önerilmiştir.

²⁴ Birinci algıyla mücadelenin en hızlı yolu, öğrencilere terörizmle ilgili basit istatistikler sağlamak olabilir. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1980’den 2005’e gerçekleşen terör saldırılarının yalnızca % 6’sı Müslümanlarla ilişkilidir (ki Müslümanlar da ABD nüfusunun % 6’lık bir kesimine tekabül etmektedir). EUROPOL kaynaklı mevcut terör raporlarınsa (2006-2008) yalnızca % 4’ü Müslümanlarla ilişkilidir. Bkz. <http://www.loonwatch.com/2010/01/terrorism-in-europe/>. İkinci algıyla mücadele bağlamında, üniversite çevrelerindeki yerel cemaatlerden Müslüman hanımların kendi yaşantılarını anlatacakları ve öğrencilerle sohbet edebilecekleri etkinlikler önermekteyim. Bu konuda süratli bir tamir işlemi bekleyemeyiz çünkü İslamofobik önyargılar basit zihni telakkilerden daha derin bulunmaktadır. Öğrenciler bağlamında problemin asıl kökü, –bu önyargılı tavırların ekseriya kaynaklandığı– medya kaynaklı şartlanmaya dair öğrenci gafletinde aranmalıdır. Öğrencilerin final sınavlarının % 50’lik kısmı için İslam’la ilgili 40 gazete makalesi toplamayı ve onları analiz etmeyi öngörelim. Böylesi bir durumda öğrenciler söz konusu şartlanma sürecini bizzat fark edebileceklerdir.

teşkil ettiği gibi 154 yıl boyunca da fiili bir askeri düşman konumundaydı. Bir Batılı bakış açısından söylessek, İslam Batılılar için “kılıç dini”ydi.”²⁵ Yine de bu tarihsel olaylar, yirminci yüzyılda Batı’nın İslam’ı “kılıç dini” olarak yaftalama takıntısını izah edememektedir. Yoksa, başkaca birçok dinin kılıçla anılması gerekirdi, zira siyasi etkiye sahip *bütün* dinler şiddete ‘müracaat’ etmiştir. Gelgelelim, Müslümanlar ve Yahudiler, Hıristiyanlığı – Tibet imparatorluğu döneminde (yaklaşık olarak: 610-840) Tibetliler tarafından işgal edilen insanların Tibet Budizmi’ni “kılıç dini” olarak yaftalamalarından daha fazla– “kılıç dini” olarak yaftalamamaktadırlar. Belli ki, bu bağlamda rol oynayan etkenler ilk akla gelenden çok daha fazladır.

Hıristiyan dünyanın kendi “kılıç tevessülü”nü zihinlerde yabancı olarak tesis edilmiş ‘Müslüman Öteki’ye yansıttığına dair güçlü veriler mevcuttur. Ortadoğu’daki Haçlı seferleri döneminde (1095-1291) Batı Hıristiyan dünyası, rahatsız edici şekilde İslam’ı “kılıç dini” olarak yaftalamıştır. Gembloux’lu Sigebert (Sigebert of Gembloux, ö.1112) İslam ile Hıristiyanlığı katı bir şekilde mukayese etmektedir. Ona göre İslam kılıç dini iken Hıristiyanlık sevgi dinidir.²⁶ Onu takip eden nüfuzlu bir sima olarak Montboissier’li Peter (Peter the Venerable, Saygın Peter, ö.1156) de İslam’ı kılıç dini diye nitelemiştir. Son olarak, *Speculum Maius* adlı Ortaçağın en etkili Avrupa ansiklopedisinin [Ortaçağ boyunca kullanılan başlıca ansiklopedi] yazarı Vincent de Beauvais (ö.1264) İslam Peygamberi’ni “insanları kendi inancına ‘kılıç, kuvvet ve imha yoluyla’ çevirmiş biri,” İslam’ı da, “kılıç ve müptezellik dini” olarak tasvir etmektedir.²⁷ Bütün bu ifadeler, Hıristiyan dünyanın –bizzat Hıristiyanlar Müslümanlara karşı kılıca sarılırken– kendi şiddet temayülünü yansıtmaya dair bir numune teşkil etmektedir.²⁸ Bu, Hıristiyan dünyanın şiddete dair kendi karanlık tarafını dış dünyadan seçili ‘Öteki’ye yansıtmasının sadece başlangıcı, ilk aşamasıdır. Hıristiyan dünyanın şiddete bulaşması, bir psiko-kültürel mekanizma olarak yansıtmaya olgusunun ne denli güçlü olabileceğini göstermektedir. Takip eden bölümde İslamofobi ile alakalı derin psikolojik etkenleri açıklamaya çalışacağım.

²⁵ İspanya’nın fethi de bu noktada zikredilebilirdi, ancak tarihsel kaynaklara ilişkin okumalarımda bütün Avrupa’yı fethetmek gibi ‘tasarlanmış bir program’ kanıtına rastlamadığımı belirtmeliyim.

²⁶ Svetlana Luchitskaja, “The Image of Muhammad in Latin Chronography of the Twelfth and Thirteenth Centuries,” *The Journal of Medieval Studies* 26:2 (2000), [ss.115-126], s.120.

²⁷ Luchitskaja, “The Image of Muhammad,” s.125.

²⁸ Bkz. R. W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962). İslam’ı kılıç dini diye yaftalayan Bizans kaynakları söz konusu olabilir fakat ikincil literatür itibarıyla Bizans kaynaklarının böylesi bir yaftalamada bulunduğunu tesbit edemedim. Burada önemli olan, bu üç yazarın *Batı* Avrupalı olmasıdır.

Şiddet ve Batı'nın Karanlık Tarafı

Akli temeli olmaksızın İslam'dan/Müslümanlar'dan korkmak diye kısaca ifade edebileceğimiz İslamofobi denen modern hastalığın Müslümanlar'a/İslam'a yönelmiş Batı Avrupa düşmanlığının asırlar boyu birikmiş bir tezahürü olduğunu düşünmek, cezbedici görünmektedir. Ancak, Ortaçağ Hıristiyan dünyasının İslam'a yönelik tavırları ile modern İslamofobik söylem ve davranışlar arasında –dil ve muhayyile dikkat çekici düzeyde benzerlikler gösterse de– bir sebep-sonuç ilişkisi tahmin ya da farz etmek hayli sorunsaldır. Bu bağlamda can alıcı soru şudur: “Müslüman bir öteki” oluşturma hedefinde başat bir yafta neden ‘şiddet’e yoğunlaşmakta, ‘şiddet’i ön plana çıkarmaktadır? Benim yaklaşımım şudur: Hıristiyan dünya/Batı kendi karanlık tarafı olarak şiddet temayülünü İslam'a/Müslümanlar'a yansıtmaktadır.

Bireylerde yansıtma ilkesi, Sigmund Freud'un modern psikolojiye katkılarında biridir. Freud; bireylerin, itiraf edilmemiş olumsuz karakter özelliklerini diğer insanlara yansıttıklarını keşfetmişti. Bu olumsuz özellikler bütünü “karanlık taraf” diye adlandırılır, çünkü bu özellikler bireyce görünemez niteliktedir. “(Kötücül) öteki”nin psikolojik olarak oluşturulma tarzı böyledir. Aynı yansıtma ilkesi; kabile, din ya da millet anlamında insan grupları için de geçerlidir. Yani, insan grupları sonuç olarak bir “öteki” ya da bir “düşman” oluşturmak amacıyla kendi karanlık taraflarını diğer insan gruplarına yansıtırlar. Birey olumsuz bulduğu özellikleri (ve itiraf etmemeyi seçtiği bazı özelliklerini) başka bir bireye ya da gruba bilinçdışı olarak yansıttığında bir anlamda kötünün somutlaştırılması söz konusu olur. “Biz onları [‘öteki’yi ya da ‘düşman’ı] kendi kötücül öznel ya da nesnel imgelerimizi dışsallaştırmak amacıyla kullanırız; diğer bir deyimle, kabul edilemez düşüncelerimizin yansıtılmalarını bu imgelere zemin yaparız (ya da bu imgelere ‘karılmış’ hale getiririz).”²⁹ Kıbrıslı Rum bir psikolog kendi tecrübesini şöyle dile getirmektedir:

Kıbrıs'ta bir Rum çocuk –mesela– komşu kilisenin iyi bir yer olduğunu annesinin dedikleri ve eylediklerinden öğrenir; böylece çocuk kendi iyi özelliklerini korumak amacıyla bu kiliseye ‘bilinçdışı yatırım’ yapar ve o kilise binasının içinde ya da yakınında bulunmaktan tatmin hissi elde eder. Aynı mekanizma bu çocuğun Türk camisi ve minaresinden uzak durmasını ve kendi ‘ayrık’ ve olumsuz özelliklerini buralara ‘yığmasını’ sağlar ...³⁰

²⁹ Volkan, “The Need to Have Enemies,” s.244.

³⁰ Volkan, “The Need to Have Enemies,” s.235.

Şimdi, çok kısa bir şekilde, Hıristiyan dünyanın dini saiklerle gerçekleştirilmiş harplerle (ki bu harpler asla sadece *dini* değildir) ilişkisini incelemeye çalışalım. Ortadoğu'daki Müslümanlara karşı gerçekleştirilen Haçlı seferleri, Batı Hıristiyan kilisesi papaları tarafından organize edilen Haçlı seferi kampanyalarından sadece bir tanesini teşkil etmekteydi. Dördüncü Haçlı seferinde (1202-1204) Papa Paschal II, askerlerinin Hıristiyan dindaşlarına saldırmasına ve İstanbul'u yağmalamasına izin vermişti. Fransa'nın güneyindeki Albi mıntıkasında yaşayan ve sapkın kabul edilen bir Hıristiyan mezhebi (*Catharism*) mensuplarına yönelik Albigeniyen Haçlı seferi (the Albigenian Crusade,) diye adlandırılan ve yirmi yıl süren bir Haçlı seferi yapıldığı gibi (1209-1229) Danimarka ve İsveç gibi ülkelere yönelmiş 'Kuzey Avrupa Haçlı seferleri' de yapılmıştır. Bu son iki (grup) Haçlı seferinin sebebiyet verdiği kayıplara yönelik tahminler 'yüz binlerce...' diye ifade edilen bir miktara ulaşmaktadır.³¹ Sonra, başlangıçta İspanyol Yahudileri ve Müslümanları Hıristiyanlığa döndürme amacıyla başlatılmış ve yaklaşık olarak 250.000 kişinin ölümüne sebebiyet vermiş bir Engizisyon (1478-1834) olayı vardır.³² Amerika kıtasının Hıristiyanlarca işgalinde milyonlarca yerli katliama uğradı. Bu arada geçerken hatırlamalı ki, İslam hâkimiyetinin yedinci ve sekizinci yüzyıllardaki yayılışı "İslami fütuhât" diye adlandırılır ama Batı'da bu kavrama karşılık gelebilecek şekilde Avrupa'nın, Amerika'nın, Avustralya'nın ya da Yeni Zelanda'nın Hıristiyanlarca fethedildiğinden söz edildiğini duymayız. Avrupalıların 'keşfi'nden önce Amerika kıtasında en düşük tahminle on milyonluk bir nüfus olduğunu dikkate alsak bile bu on milyon yerli, 'fethler'den sonraki yüz yıldan daha az bir zaman zarfında (1600) kabaca yarı yarıya azalmış ve kalan nüfus ise takip eden üç yüz yıllık zaman zarfında imha edilmiştir.³³ Fransız Din Savaşları (1562-1598) sadece ilk yirmi yılında 1.259.220 insanın telef olmasına sebebiyet vermişti.³⁴ On dokuzuncu yüzyıl öncesi itibarıyla en kanlı Avrupa savaşı, Almanya'da Protestanlar ile Katolikler arasında gerçekleşen Otuz Yıl Savaşları (1618-

³¹ Rummel, Table 2.1a Pre-20th Century Democide Estimates, Sources, and Calculations. <http://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.TAB2.1A.GIF>.

³² Rummel, Table 2.1a Pre-20th Century Democide Estimates, Sources, and Calculations. <http://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.TAB2.1A.GIF>.

³³ Massimo Livi-Bacci, "The Depopulation of Hispanic America after the Conquest," *Population and Development Review* 32:2 (2006), ss.199-232.

³⁴ James B. Wood, "The Impact of the Wars of Religion: A View of France in 1581," *The Sixteenth Century Journal* 15:2 (1984), ss.131-168. Metindeki rakam şöyle elde edilmiştir: ilk yirmi yıl itibarıyla her yıl için her bir piskoposluk bölgesindeki normal ölüm oranlarının üstündeki ortalama kayıplar (677) x piskoposluk bölgesi sayısı (93) x yıl sayısı (20) = 1,259,220. Bizzat hesaplamak zorunda kaldığım bu rakamın atf yaptığım makalede zikredilmemiş olmasını çok ilginç bulduğumu belirtmeliyim.

1648) olmuştur. Bu savaşta 2.000.000 insan öldü ve o dönem itibarıyla Almanya, nüfusunun tahminen % 15 ila % 20'sini kaybetmiş oldu.³⁵

On dokuzuncu yüzyıl öncesi itibarıyla Hıristiyan dünyası tarihine baktığımızda, dini saiklerle gerçekleşmiş savaşlar sonucundaki işgal ve ölümlerle ortaya çıkan yüksek seviyeli bir şiddet ('topyekûn şiddet') ile karşı karşıya kalıyoruz.³⁶ Hıristiyan dünyası şiddette ya da dini saiklerle ortaya çıkan şiddette yalnız değildir. Buradaki can alıcı husus; yüksek seviyedeki bir şiddet, bizzat Hıristiyanlığın kendi kendine yakıştırdığı sevgi dini imgesi ve –bilahare– *İslam'ı kılıç dini olarak tanımlama hamlesi* arasındaki ahenksizliktir. Bu durum açık bir inkâr ve yansıtma tavrı göstermektedir.

Psiko-kültürel faktör olarak yansıtma ya da bir grubu "dışsallaştırma hedefi" olarak kullanma; kültürel olarak paylaşılmış yorumları öne çıkarmanın bir yoludur,³⁷ ki bu çalışmada İslam'a/Müslümanlar'a karşı düşmansı tavırlara tekabül etmektedir. Tıpkı Vamık Volkan gibi bu makalede de dışsallaştırma hedefleri yaratma sürecini incelemenin, şiddetin sürekliliğini izahta faydalı olacağı iddia edilmektedir.³⁸ İslamofobi, özellikle de bir grubun inkâr edilmiş şiddeti Müslüman 'Öteki'ye yansıtıldığında, bir şiddet şeklidir.³⁹ Hıristiyan dünyanın İslam'a/Müslümanlar'a yönelik husumetinin nasıl olup da İslam'ın (diğer yorumları arasında) tarihsel olarak paylaşılmış başat bir sosyal yorumuna dönüşüp geliştiğini göstermeye

³⁵ "Dolayısıyla, bazı alanlarda, özellikle de birçok tahripkâr ordunun kullandığı normal askeri güzergâhlarda, nüfus 'kayıpları'nın %90'ına ilişkin tahmin hiç de abartılı değildir. Eksik doğum ve ölüm kayıtları ve salgın hastalıkların yol açtığı yüksek ölüm oranı, savaşa bağlanabilir bir ölüm oranına ulaşmayı neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Savaş ve muhasaralardaki kayıplara dair tahminler yapılabilmektedir fakat bu tahminler 'veba'ya izafe edilen ölümlerin daima gölgesinde kalmaktadır." Bkz. Henry Kamen, "The Economic and Social Consequences of the Thirty Years' War," *Past & Present* 39 (April 1968), [44-61], s.49.

³⁶ Yirminci yüzyıl öncesine ilişkin Rummel'in tablolarına (ki bizzat kendisi bu tabloların eksik veri barındırdığını itiraf etmektedir) baktığımızda, açıkça görülmektedir ki geniş ölçekli devlet cinayetleri tarih boyunca meydana gelmiştir ve bu konuda hiçbir dini/etnik grubun 'inhisarı' söz konusu değildir. Şaşırtıcı olmamak kaydıyla Moğollar, modern dönem öncesi devlet cinayeti icracılığı listesinde hayli üst bir noktada yer almaktadır: kırk milyon insanın (ve Timurlenk döneminde de ilave bir on yedi milyon insanın) onlar tarafından öldürülmüş olması söz konusudur. Rummel'in yirminci yüzyıl devlet cinayetleri çalışması için ayrıca bkz. R. J. Rummel, *Death by Government* (New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1997).

³⁷ Volkan, "The Need to Have Enemies," s.231.

³⁸ Marc Howard Ross, "Social Structure, Psychocultural Dispositions, and Violent Conflict: Extensions from a Cross-Cultural Study," James Silverberg & Patrick Gray (ed.), *Aggression and Peacefulness in Humans and Other Primates* (Oxford: Oxford University Press, 1992) içinde [ss.271-289], s.286.

³⁹ İlginç bir tesadüf olarak (!) zikretmek gerek ki 2008 yılında ABD ve Avrupa Birliği (EU) (bütün dünyanın askeri harcamalarına tekabül eden) 1.2 trilyon Doların % 65'ini askeri harcamalara tahsis etmiştir. Oysa ABD ve Avrupa Birliği dünya nüfusunun ancak % 17'sini teşkil etmektedir. ABD ile Rusya 'arasında' dünyayı birkaç defa imha etmeye yetecek kadar atom bombası mevcuttur. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (Stockholm International Peace Research Institute) istatistiklerine bkz. <http://www.sipri.org/yearbook/2008/05>. Bu durum, topyekûn bir terörizm çılgınlığına çanak tutma izlenimi vermektedir.

çalıştım. İslam'a yöneltilmiş bu antipati, Batı dünyasının İslam korkusunun (İslamofobisinin) içinde geliştiği kültürel mirastır. Maalesef Müslümanların şiddetle irtibatlandırılması yalnızca Batı dünyasında görülen bir olgu olmayıp kitle medyası aracılığıyla bir virüs gibi dünyanın diğer coğrafyalarına yayılmış bulunmaktadır.

Bu “öteki’yi indirgeme” ve ona olumsuz özellikler nakletme süreci, Batı dünyasının tekelinde bir olgu değildir. Çoğunluk nüfusu Müslüman olan birçok ülke hükümetleri, ahlaken şok edici haberleri hükümet denetimindeki medyada ön plana çıkarmak suretiyle Batı’yı “ahlaksız ve tefessüh etmiş” olarak resmetmeye devam etmektedir. 1980’li yılların başında Mısır medyası bu izlenimi, “Dallas” adlı beyaz diziyi yayınlamak suretiyle takviye etmiştir. Oysa “Dallas”ın ihtiva ve tasvir ettiği davranışlar çoğu Amerikalı tarafından da ahlaken menfur bulunmaktaydı. İran devrimcileri tarafından Amerika’yı “Büyük Şeytan” (*kişver-i şeytân-i bozorg*) olarak yaftalamak çok iyi bilinen bir örnektir. Mevcut problemlerinin müsebbibi olarak birçok İslam ülkesi hükümeti, bu sosyal ve ekonomik problemleri çözmeye yönelik kesin sorumluluk almak yerine nesiller önce meydana gelmiş olayları göstermeye devam etmektedir. Bu tavır büyük ölçüde eski Avrupalı müstemlekeci güçlere yönelmiş psikolojik transfer şeklinde tezahür etmektedir; bununla beraber, Arap dünyasında bu tavır, günümüz problemlerinin müsebbibi olarak Osmanlı Türklerini suçlamak şeklinde de tezahür edebilmektedir.

Sonuç

İslam'ın/Müslümanlar'ın Batı'nın dışsallaştırma hedefi olarak kullanılması, Batı'nın köklü kültürel korkularına dair çok şey söylemektedir. Şayet çok kötücül ve çabuk ilerleyen bir hastalık haline gelmediyse, İslamofobi olayına –yine de– birçok siyasi, iktisadi ve dini unsurlarla beslenen bir hastalık olarak yaklaştım. İslamofobi, aslında, Hıristiyan dünyanın –şimdilerde İslam'a/Müslümanlar'a yansıtılan– genel şiddet tavrına dair uzun inkâr tarihinin psikolojik tezahürüdür.

Fred Halliday örneğinde olduğu gibi, İslamofobi gibi patolojik bir korkunun Hıristiyan dünyada/Batı'da derin kültürel kökleri olduğu gerçeğini itiraf etmek yerine “daha çok ümit vaat eden, böylece de bir şeylerin yapılması ihtimalini söz konusu eden” bir yorumu tercih eden kimseler mevcuttur.⁴⁰ Benim tesbit ettiğim kadarıyla Halliday'in niyeti, kültürel karakterlerin kötü niteliklere indirgenmemesi ya da insan topluluklarının tek tip olarak algılanmaması hedefini gözetmektedir. Bu konuda onunla tam bir

⁴⁰ Halliday, “‘Islamophobia’ Reconsidered,” s.895.

uzlaşa içinde olduğumu belirtmeliyim; çünkü, kültürel karakterlerin kötü niteliklere indirgenmesi ya da insan toplulukların tek tip olarak algılanması, İslamofobinin değişmez bir canavarlaştırıcı belirtisi olduğu gibi herhangi bir değişim ihtimalini de bertaraf etmektedir. Batı bizatihi anti-İslami, İslam/Müslümanlar da bizatihi şiddet taraflısı olsaydı, asla nihayet bulmayacak bir çatışma kaçınılmaz olurdu. Bu, Huntington'un sözümona medeniyetler çatışması yaklaşımının yanlış varsayımlarından biridir. İnsanlar ve kültürler değişmiş, değişmekte ve değişecektir. Aslına bakılacak olursa, gerçekten de değişim, değişmeyen bir özelliktir. Yine de hayati bir noktada Halliday'den farklı düşünmekteyim. Ciddi bir hastalıkla başa çıkmaya, o hastalığı tedavi etmeye çalışırken kronik durumun farkına varmamak; yalnızca ve sürekli olarak belirtilerle uğraşmak demektir. Belirtiler bastırılırsa (ya da inkâr edilirse), kronik durum sadece daha da azar. Bu kronik durum, İslam'a/Müslümanlar'a yönelik şiddetin ve bunun sonucu olarak da patolojik korkunun inkârıdır. Kişisel olarak bu kronik vakanın doğru olmamasını dilerdim, fakat hastalığın genel görüntüsü maalesef bundan ibarettir.

Biz insanların önünde abidevi boyutta bir 'iyileştirme' ödevi bulunmaktadır ve bu iyileşme sürecinin tam zamanında gerçekleşmesi amacına yönelik olarak da gerekli manevi becerilerimizi seferber etmek gibi bir mükellefiyetimiz söz konusudur. Birçok boyutu itibarıyla çağdaş yaşamın artık küreselleşmesiyle eş zamanlı olarak din-kültürel fikirlerin, irfan, feraset ve önyargıların karşılıklı irtibatlı hale gelmiş olması söz konusudur. Şimdiye dek, önyargılarla cehalet arasındaki karşılıklı irtibat, önyargılarla –bir teknikaliye becerisi olarak– irfan ve feraset tavrı arasındaki irtibatı gölgede bırakmıştır. İslamofobi buna esaslı bir örnek teşkil etmektedir. İrfan ve feraset, tek aile olma anlamında ortak beşeri gerçekliğimizi teyit etmekte ve beslemektedir. Kültürler, fikirler ve yaşama tarzları arasında giderek artan ölçüde teessüs eden irtibat, kim olduğumuza dair kuvvetlenmiş farkındalık olgusuyla paralellik göstermemektedir. Bu durum da, yanlış anlama ve önyargıların çok daha kolay bir şekilde öne çıkması, inkâr edilmesi ve sonuç olarak da yeni yeşeren azınlıklara yönelmesinin zeminini beslemektedir. Ortak insaniyetimizin samimi itirafı ile bu daha büyük farkındalığı engelleyen faktörlerin (örneğin, bir karanlık tarafımızın olduğunun) kabulü arasında bir denge kurma ihtiyacımız vardır. Küresel ısınma ve çevresel felâket tehlikeleri çok iyi düzeyde fâş edilmekte; gelgelelim, bütün dünyada "öteki"ye dair yükselen korku tehlikesine neden aynı hassasiyet gösterilmez ki? Bir yandan giderek artan ölçüde yakın irtibatlılık haline intikal ettiğimiz

halde birlikte yaşayamaz, birlikte yaşamayı öğrenemezsek, bunun sonucu olarak ortaya çıkacak toplumsal gerilim asgari ölçüde bile söz konusu diğer küresel problemler kadar tehlikeli olacaktır.

Bir göçmen memleketi olarak Amerika Birleşik Devletleri; Hispantik nüfusunun muazzam ölçüde artması ve İspanyolcanın gündelik hayatta kullanımının giderek daha çok artmasıyla özellikle bağlantılı nüfus değişimleri *ölçeği* bağlamında ‘zorluklar’ yaşamaktadır.⁴¹ Avrupa’daki paranoyanın hedefi, Müslüman topluluklardır. İçlerindeki milyonlarca göçmene rağmen Avrupa milletleri göçmen memleketleri olmamış ve tarihsel anlamda çok-kültürlülük tecrübesi yaşamış bulunmamaktadır.⁴² Mülteci ve göçmenlerin oluşturduğu geniş sosyal hareketlerle birlikte dünyanın büyük şehirlerindeki giderek kuvvetlenen çok-kültürlülük gerçekliği, dikkate alınması gereken bir başka olaydır. Bütün bunlar, giderek artan İslamofobiye harlamaya yönelik potansiyel yakıt niteliğindedir. Bu unsurları ekonomik belirsizlik ve hükümetlerin kendi halk tabanlarını kontrol etmeye yönelik olarak korku faktörünü kullanması tavrıyla birleştirdiğinizde azınlık ve göçmen toplulukları hedef alan bir ‘formülasyon’ elde etmiş olursunuz. İnkâr, yansıtma (*projection*) ve öz-farkındalık (*self-awareness*) eksikliği; artık sonuçlarına katlanamayacağımız türden lüks tembelliklerdir. Dünyayı paylaşan insanlar olarak bizler ya ortak bir istikamet planlayacağız ya da yeryüzünde hiçbir istikamet söz konusu olmayacaktır. Ortak istikamette İslamofobiye hiçbir yer yoktur.

⁴¹ 11 Eylül sonrasında Amerikalı Müslümanlarca yaşanan sıkıntılarla ilgili olarak bkz. Osman Bakar, “Post-9/11 Islamophobia and the Future of American Islam,” *SEARCCT’s Selection of Articles 1* (Kuala Lumpur: Ministry of Foreign Affairs, 2009) içinde, ss.57-69.

⁴² Çok-kültürlülük (*multiculturalism*) ve İslamofobi meseleleri üzerinde ileri düzey değerlendirmeler için bkz. Gabriele Marranci, “Multiculturalism, Islam and the Clash of Civilisations Theory: Rethinking Islamophobia,” *Culture and Religion* 5:1 (2004) , ss.105-116. Bu çalışma, aynı zamanda, tarihin neden günümüz olaylarının akademik analizinin ışığı altında değerlendirilmesi gerektiğine dair esaslı bir örnek teşkil etmektedir.